

A NÉPI KULTÚRA ÉS AZ ÉRTELMISÉG SZEREPE

Műhely mellékletünk múlt heti számában az Ezer Székely Leány Találkozó kapcsán merült fel a népi kultúrának a mai társadalomban betöltött helyét és szerepét firtató kérdés. A szervező intézmények képviselői – Ft. Boros Károly felcsíki főesperes, csíktaplocai plébános, Antal Attila Csíkszreda kulturális ügyekkel foglalkozó alpolgármestere és András Mihály, a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes vezetője – válaszukban a népi kultúra megváltozott szerepéről beszéltek, hangsúlyozva, hogy e kultúra él, része mindennapjainknak, noha funkciói változnak.

Dr. Balázs Lajos szokáskutató a kérdéskör szakavatott ismerője. Az alábbiakban a népi kultúra és a globalizáció közötti összefüggéseket vizsgálja Sarány István kérdéseire válaszolva.

- Napjainkban sokan elsiratják a hagyományos paraszti kultúrát... Van-e okunk a siránkozásra?

Érdeklődéssel és örömmel olvastam a népi kultúráról elhangzott reflexiókat, másokat is, az előző évekből is. De nem mondanám, hogy kellő hangsúlyt kapott volna a népi kultúra megváltozott szerepe, funkciója. Visszatérő kulcsszava a művelődési életünkről szóló diskurzusoknak az **értékmentés**. Ami természetesen ideológiai tétel és parancs is számunkra. Egy feltétellel: ha nem öncélúan viszonyulunk hozzá, ha nem múzeumi relikviákat látunk benne. Ellenkező esetben a népi kultúrához való viszonyunk visszacsúszik a romantika korába, elsiratjuk, mert a múlt emlékét látjuk benne. Igen, elsiratjuk, miként Andreevna asszony elsiratta gyermekkorát és ifjúságát cseresznyés kertjében, amiről Csehov drámát írt, de semminek nem tudjuk megállítani a pusztulását. Én a tagadás álláspontját vallom: siránkozásra nincs okunk, de feladatunk felelősen gondolkodni, érzékenyen újra gondolni, illúziók nélkül, a népi kultúra XXI. századi megváltozott szerepét, összefüggésben a társadalom mély változásaival, felmérni a változások nyomán kialakult új és más rendeltetését, üzenetét és ezt integrálni művelődési életünk, szellemiségünk, lelkeségünk egészébe. Tehát élő, cselevő és ható kultúránkba. Ezt az óriási feladatot már rég az értelmiség kell felvállalja, hiszen sem a falusi, sem a városi közösségek soha nem voltak az általuk létrehozott kultúrának sem ideológusai sem propagálói. Legkevesebb a parasztság. Vegyük észre, hogy az, ami olyan fontos a mi számunkra, és erről

szép gondolatokat olvastam a beszélgető társai megnyilatkozásaiban, mások számára is nagyon fontos. Éppen a globalizációval összefüggésben mondom, hogy felértékelődött a népi kultúra szerepe, világviszonylatban ellenszere lett a globalizáció nivelláló, nemzeti értékeket semlegesítő, erodáló, homogenizáló tendenciáival szemben. A globalizáció ugyan nem „szitok szó” az én meglátásomban, de aki szellemi és tárgyi vagyonát félti, annak egyéni vagy kollektív tudatában óhatatlanul nyílt vagy rejtett félelmet gerjeszt. Számos példát hozhatnék mai életünk legkülönbözőbb területeiről.

- Számos – a hagyományos paraszti kultúrában gyökerező – rendezvényt tartanak megyeszerte, főként nyaranta. A legnépszerűbb talán a falunapok szervezése: egy-egy jeles nap kapcsán, főként a falu búcsúünnepén számos folklórelemet felvonultató rendezvényt szerveznek. Milyen tapasztalatokat szerzett ezen a téren?

Éppen ennek a kérdésnek az ürügyén próbálom megindokolni előbbi gondolataimat. A népi kultúra a XX. század derekáig többnyire a zárt közösségek önkifejező kultúrája volt. Az önmagára utalt parasztság – magasabb intézményei hiányában – maga kellett választ és megoldást találjon minden anyagi, tárgyi, szellemi, spirituális, lelki, esztétikai szükségleteire, az emberi sorsfordító események, az esztendő eseményeinek emberhez méltó kezelésére. Látnunk kell, hogy a parasztság fokozatosan leépült, a mai parasztság már nem az, aki – minden nemzet történetében – a nemzeti kultúra egyik alapját képező műveltséget hozta létre. Viszont műveltsége, mint mondtam, beépült a nemzeti műveltségbe a néprajztudomány, de még inkább az alkotó művészek (újra említem az értelmiség szerepét is) munkájának köszönhetően. Az ellenállás eszköze lett: ha ma a globalizációval szembeni mozgalmunkban támaszkodunk rá, korábban – sajátosan az erdélyi magyarság életében – a nacionalista elnyomás elleni védekezés vára lett. Pontosabban, a lokális érdekű kultúra akár össz nemzeti érdeket, még pontosabban, nemzeti arculatot (imázst) megjelenítő szolgálatot teljesít. Az erre való igény egyre erőteljesebben érvényesül szerte a világban. Erre a törekvésre valóban szép példa a falunapok jeles napok búcsúk

szervezése. Az erdélyi magyarság eme ünnepei vendéglátás nélkül ma már elképzelhetetlenek. Minden település népe, és ezt a helyi vezetőség, értelmiség jó érzékkel felismerte, fontosnak tartja bemutatni magát a vendégeknek. Mi lett a népi kultúra? A legmegbízhatóbb névjegykártya. Kicsiben az történik, ami nagyban, ha már nemzeti szintet említettem: néhány évvel ezelőtt, amikor a japán hercegi pár Budapestre látogatott, a parlament kupolatermében néptánc- és népdal együttes fogadta. A hannoveri világkiállítás magyar pavilonját, 2000. június 26-án, a magyar nemzeti napon, a magyar és német miniszterelnök és sok más politikus jelenlétében a csíkszeredai Székely Népi Nemzeti Együttes táncával nyitották meg. A tudomány világából is említsek egy példát: a Nobel díjas tudósok svédországi programjának keretében egy teljes napot a svéd népi kultúra, folklór bemutatásának szentelnek. Anélkül, hogy ez *svédkedés*

(!) lenne, mondom, mivel ha mi ezt a kultúrát megjelenítjük, vannak közülünk olyanok, akik magyarkodásnak tekintik. A svédek azt mutatják be, hogy mire volt képes egy nép önerőből, honnan emelkedett fel műveltsége, civilizációja mai szintjére. És ezt a programot a világ

szellemi nagyjai nem tekintik lealacsonyítónak, a svédek nem tartják szégyellni valónak. Azt is bemutatják, hogy egy nép mit volt képes hozzáadni önerőből az emberiség egyetemes műveltségéhez.

Magyarország július elsején befejezte uniós elnökségi küldetését. Óriási ünnepséget szerveztek: jelen voltak európai államfők, diplomaták. Sok-sok hazai és külföldi vendég. Felfigyeltünk-e arra, hogy az ünnepség 2/3-át a szellemi és tárgyi népi kultúra tette ki? Ugyanígy tettek a stafétát átvevő lengyelek is. Említhetném az olimpiai játékok grandiózus nyitó és záró ünnepségeit: valamennyi a szervező ország népi kultúrájára épül. A pápa beavató ünnepségén a kontinenseket képviselő, a Szent Atyát köszöntő delegációk miért öltöztek népviseletbe? Csak azért! Az identitásért. Mert úgy érezték, hogy a verbális bejelentésen túl valami sajátos, vizuálisan is felfogható identifikációs szint is vinniük kell a pápai zsámoly elé.

Úgy gondolom, e néhány röpké példa is képes illusztrálni, hogy a modern kommunikációs világban mennyire fontos lett önmagunk újra fogalmazása, a bemutatkozás, a megismertetésünk, és hogy sajátos imázsunk bemutatása a népek és valamilyen azonosságtudattal rendelkező közösségek fele, nem deklarált, de cselekvő kultúrpolitika lett. Ez a jelenség nemcsak a globalizáció, de az emberiség jelentős részét érintő elidegenedés ellenszere is. Lélekápolásnak is nevezném. És ebben a „politikában” a nemzeti kultúra egy rétege, a népi kultúra, akár autonóm és szuverén funkciót is képes betölteni. Ilyen misszióval telített rendezvény az Ezer Székely Leány Napja!

A kérdés viszont az, mivel ajánljuk be magunkat? Tömören válaszolok, Csóóri Sándorral: „Azzal, ami letisztult az időben”. A fenti rendezvény nemcsak látvány, nemcsak egy nagyszerű regionális és etnikai rendezvény, nemcsak önmagunk megmutatása magunknak és másoknak, hanem egy magasztos cél: a népi műveltség folytonos csiszolása, tisztán tartása. Én büszke vagyok arra, hogy városunk önkormányzata a Régi Zene Fesztivál, a Búcsú és mások mellett az ESZL szervezéséből nemes lelkién nagy részt vállal, Erdélyre kisugárzó élményt tart ébren.

- Újból divatos a magyaros ruha, a zsinóros kabát, viselésükkel hovatarozásukat fejezik ki az emberek. Akárcsak az 1848-as forradalom és 1849-es szabadságharc leverését követő időszakban... Önmagunknak vagy másoknak bizonyítunk általa?

Mind a két irányban bizonyítunk, és más is ezt teszi. A kultúrának alig lehet olyan szegmentuma, aminek ne lenne vélt vagy valós mítosza, ami hitelessé teszi magát a kultúrtény. Nem véletlen, hogy a nagy népek büszkék a mítoszaikra és ragaszkodnak hozzáuk.

Magunk fele önbecsülésünket, sajátosságunkat jelenítjük meg, mert minden ilyen egy-egy visszatérés a kezdetekhez. Mások fele pedig a másságunkat. A zsinóros kabáthoz képest mondok egy mélyebb gyökerűt, ami ugyanazt jelenti: a Millénium évében elsősorban a női divatot a népi, illetve a nemesi ruhák mintái szerint dolgozták ki. Egyre több férfiemberen látok szürke posztóból készült fekete zsinóros kabátot (a'89 előtti években a székely-magyar fiatalok körében volt ez divat), a városi férfiak a Bocskai ruhát kedvelik felvenni ünnepekre. Ugyanezt látom a város- és megyenapokon, Kézdivásárhelytől Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredán, Székelyudvarhelyen át Marosvásárhelyig: székelyföldi vállalkozók, szabóműhelyek és varrodák férfi és női magyaros ruhákat forgalmaznak. Elnézem, milyen kedvesek bennük a kislányok, milyen méltóságosak a nők. Szóval, valamennyi az expresszív kultúra jól megfontolt eszköze, szimbóluma. De egy globális jelenségét is megemlítem: az olimpiai formaruhákat egyre több sportdelegáció (az utóbbi 15 évben figyelem és jegyzem) saját népük népviseletéből kiindulva varratja. Tehát nem elég, ha táblára kiírják országa nevét. Fontosnak tartja a sajátos szín és forma megjelenítését, hogy ne tévesszék, ne mossák össze mással.

- A magyar népművészet, népi építészet, népzene és néptánc bizonyos elemei beépültek a „magas” kultúrába, avagy az egyetemes – azaz globális – kultúra részévé váltak. De mi a helyzet például a funkciójuktól megfosztott javakkal, mint pl. a rekordméretűre épített, kerítéshez nem kapcsolódó és nyíló nélküli székely kapukkal?

Kérdése enyhén provokációnak is tűnhet. Az eddigi fejtegetéseim már arról szólnak, hogy a népi kultúra csaknem valamennyi ága eredeti funkciójától megfosztva, új funkciót nyert. Erre szeretném a figyelmet felhívni. Ilyen a *rekordméretű, nyíló nélküli székely kapu* is. De ilyen a ma már dísznek szánt bokály, sulyok, ballagásra faragott kopjafa, rusztikus tisztaszoba bútor stb. A civilizáció valamennyit megfosztotta gyakorlati funkciójától, viszont meghagyta a másikat: a szépség elvét, az esztétikumot, szimbolizáló erejét, képességét. Így váltak a népi expresszív kultúra darabjaivá. Ez nem elhanyagolandó szempont. És hogy kössem a dolgot az előbbiekhöz, lettek a beajánlás, a bemutatkozás, a sajátos arculatunk gazdagításának elemei. Ha gonoszkodni akarnék, lettek éppen a vitatott Székelyföld monumentális toposzai. Nem azonosulok az általam nagyon tisztelt máréfalvi tanárnő, Kovács Piroska véleményével, hogy a falvak, városok bejáratánál állított kapuk „gólyalábon járó bohócot juttat(nak) eszébe”. Az eddigi logikai menetem szerint másképpen kell olvasni ezek üzenetét is. Funkciójuk módosult, mint előbb is mondtam: ezek, tárgyi valóságuk ellenére is ott, ahova állították (Felsőháromszéken, a csíki, gyergyói medencében itt-ott)

spirituális kapuk! Olyanok, mint a templom belső terét elhatároló láthatatlan vonalak, amelyek tudatunk számára jelölnek egy-egy más dimenzióba való belépést, megállást majd tovább haladást. Ezért nagyok és ezért nyílás nélküliek. A nyitottság, a befogadás és az egész közösségre vonatkozó identitás kapui, a jó szándékú ember számára. Emlékművé magasztosulhat a pragmatizmust és szépet hordozó székely kapu. A mementó pillanatait hozzák létre a helyismerettel rendelkezők, de a tudatlanok számára is. Különösen meglepő, hogy a székely kapu – éppen szimbólum tartalma okán – „export” emlékmű lett: Beder Tibor

kezdemenyezésére Rodostóban áll a Rákóczi-múzeum előtt, de áll Lengyelországban, Szlovákiában, Kárpátukrajnán, amerikai magyarok háza előtt, nem beszélve magyarországi számos jelenlétéről. Legutóbb pedig a székelyföldi megyék kiállítási pavilonjaiba, Budapesten és Bukarestben is egyaránt székelykapu alatt lehet belépni!

- Kastélyokban, udvarházakban, városi palotákban néprajzi gyűjteményeket mutatnak a turistáknak, azt a látszatot keltve, hogy errefelé csak paraszti kultúra létezett. De mi van nemzeti kultúránk többi vetületével, pl. a kastélyok, udvarházak elfeledtetett kultúrájával?

A franciák Loire völgye jut eszembe: a csodálatos kastélyok völgye. Elég, ha csak végig sétál, autózik vagy hintón jár arra a francia, és megtelik a lelke, tudata nemzeti büszkeséggel. Nekünk, erdélyieknek is voltak/ vannak váraink, templomaink, kastélyaink, udvarházaink, melyek az európai építő és alkotó művészet remekei voltak, a magas kultúra otthonai voltak és lehetnének ma is, ha nem jutnak illetlen, az alkotások nagyszerűségéhez méltatlan bitorlók kezébe. Akiknek alig vagy egyáltalán nem jelentenek megbecsülendő, közülük sokan soha vissza nem hozható értéket. Erdély kulturális romlásának vérző pontjai ezek, bizonyosságai annak, hogy hova vezet, ha megszakad az ember és alkotás közti tulajdonjogi, de érzelmi, szellemi viszony, ha idegenné válnak. Számomra megrendítő az a dokumentum film, amit Váry Attila készített Háromszék büszke és pusztuló kúriáiról, udvarházairól, erődeiről, templomairól. Jónak tartanám, ha egy-egy tanácskozáson a székelyföldi (de nemcsak) polgármestereknek levetítenék a Duna Tv eme jótéteményét. A népi kultúra valamivel jobb helyzetben van, de éppen építő örökségünk sorsán okulva sokkal nagyobb gonddal kell vigyáznunk rá. Az idegen lelkületen nehéz változtatni, de feladni nem szabad a harcot. Ugyancsak jó törekvésnek tartom például a TvR1 magyar adása műsorpolitikájának azt a vonulatát is, mely erdélyi értékeink leltárát, állapotát, valamikori rendeltetését hozza a néző elé. Egy kicsit olyan, mint a népszámlálás. Adatai megdöbbennek, de legalább belopják magukat közösségi emlékezetünkbe, ráébresztenek az erdélyi magyarság igen összetett műveltségi múltjára. Nem ártana ha más média is bekapcsolódna ebbe az ügybe, ha elindulhatna a köztudatban egy csendes, de cselekvésre ösztönző forradalom javaink védelmében. Például olyasmi, amiről a múlt hét végén hallottam: Kolozsváron mintegy félezren gyűltek össze a Házsongárdi temetőnél, mert az idegen indulatok és kezek rombolása tűrhetetlenné vált.

- A katolikus szó egyetemeset jelent, a katolicizmus lokális és globális együttélését jelenti. Tudunk-e élni ezzel a kettős kötődéssel?

Az én szemléletemben a lokális és globális szervesen összefügg. Globális érték lokális nélkül nem létezik. Tulajdonképpen egyetemes csak úgy létezik ha a kultúra helyi sokszínűsége azt igazolni tudja. Párkándi Géza írta, hogy senki sem iszik H₂O-t. Tehát nem iszik absztrakt vizet!

Ezért kell, metaforikusan, jelképesen szólva, minden forrásunk, vizünk tisztaságára – kultúránk tisztaságára – vigyáznunk, óvnunk a szennyező tényezőktől, a gazolóktól, rongálóktól sokaságától. Örökségről, hagyományozásról csak így beszélhetünk. Különben is, az egyetemesnek nevezett gyökerek is valahol mindig anyaföldben, hazaföldben nőnek, és nem a semmiben, ami sem tartani, sem megtartani nem képes.

- A paraszti kultúrát – akárcsak a kultúra többi vetületeit – emberek hozták létre, a társadalmi átalakulásokkal párhuzamosan e kultúra is alakult, szerepe változott. Ma merre tart a magyar paraszti kultúra?

Az eddigiekkel összefüggésben csak így válaszolhatok: amerre az értelmiség, felelős politikusaink, kevéske intézményünk és egyéni lelkiismeretünk irányítják. Egy francia szerzetest parafrázálok: Ha kultúránkat, múltunkat elhagyjuk, elfeledjük, minket is elhagynak, elfelejtenek. Márpedig a nemzetiségekkel szemben nagyfokú többségi, öngenerált amnéziát tapasztalni. Aki hagyja magát, azon sikerrel is jár. A kultúra, legyen az népi vagy magas, minden közösség önvédelmének, megmaradásának készenléti állapotát kell jelentse.

Megjelent: Hargita Népe, 2011. július 8.